

УДК 37.014-055.2(477.54) "185/191"

ВПЛИВ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ НА РОЗВИТОК ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ НА ХАРКІВЩИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

С. М. Куліш

В статті з історико-педагогічної точки зору аналізується історія заснування багатьох навчальних закладів різного рівня у Харківському регіоні та ролі жінок в педагогічній та просвітницькій діяльності на Слобожанщині у другій половині ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: середня освіта, вища освіта, гімназії, вищі жіночі курси, університети, Міністерство народної освіти.

На сучасному етапі демократичної перебудови освітньої галузі подальшого значення набуває питання про необхідність системи перебудови вітчизняної освіти. Важливу роль в реформуванні освіти в Україні належить жінкам. Попри проголошуючи рівність, на практиці жінкам, і в сучасних умовах, неодноразово доводиться стикатися з численними перепонами, які заважають її реалізації в публічній сфері.

Мета статті – проаналізувати діяльність становлення середньої та вищої освіти жінок на Харківщині, у другій половині ХІХ – початку ХХ ст.. та роль у цьому процесі Харківського університету.

Аналіз про жіночий рівень освіти в другій половині ХІХ – початку ХХ сторіччя, можна знайти в дослідженнях сучасників зазначеного періоду. Наприклад, працях Х. Д. Алчевської [1], які дають змогу більш ретельно вивчити роботу недільної школи в Харкові, Я. В. Абрамова [2], М. В. Овцина [3]. Окремим осередкам жіночої освіти в Харкові були присвячені праці, видані вже в радянський період і в часи незалежності України. Так інституту шляхетних дівчат присвячене дослідження М. Жебилева [4] та С. Авербух [5], вивченням діяльності харківського товариства поширення писемності та роллю жінок в цій організації займалась Т. Коломієць [6]. Багато сучасних науковців підіймають питання

жіночої освіти. Серед них можна назвати М. С. Вороніну [8].

У другій половині XIX – на початку XX століття особливість Харкова полягала в тому, що окрім бурхливого економічного розвитку тут також спостерігався науковий та культурний розвиток. Історія заснування багатьох навчальних закладів у Харківському регіоні свідчить про особливий потяг місцевого населення до науки та навчання.

Жіноча середня освіта в Харкові розвивалась далеко не настільки успішно, як чоловіча, хоча й щодо цього Харків випередив багато губернських міст. Педагогічний досвід Л. М. Черняхівської послужив основою для продовження традицій приватної жіночої освіти в Харківській губернії. У 1855 р. К. Л. Філіпс було відкрито шестикласне училище зі ступенем гімназії. Відповідна ступінь дозволяла дівчатам, які тут навчаються, отримувати повноцінну середню освіту, таку ж, як і в державних гімназіях. Перший державний жіночий середній навчальний заклад – Маріїнська гімназія створена на кошти, зібрані членами дворянського зібрання, купецтва і міщанства, розпочала роботу тільки через 5 років, у травні 1860 року. Училище Філіпс, аж до 1870 р. було єдиним серед приватних жіночих середніх навчальних закладів Харкова, які мали ступінь гімназії.

В кінці 50-х років XIX століття програми навчання і сам підхід до освіти носив консервативний характер. Але заслуга Л. М. Черняхівської, К. Л. Філіпс, Л. Н. Неклюдова і Н. Я. Грігорцевич полягала в тому, що вони підтримували саму ідею розвитку жіночої освіти на рівні приватної ініціативи.

У 1868 році Д. Д. Понаморева-Оболенська, дружина професора Харківського університету, надала можливість навчатися в училищі першого розряду більш ніж 100 дівчатам. Гімназистки навчалися за програмою, затвердженою Міністерством народної освіти для державних жіночих гімназій. Це дозволяло випускницям отримувати хорошу підготовку для здачі іспиту, який давав професію домашньої вчительки. Робота училища була високо оцінена керівництвом навчального округу, за що цей навчальний заклад було нагороджено правами і привілеями державних гімназій.

Професія домашньої вчительки набула популярності серед жінок, що належали до різночинних станів: таким способом вони самі могли себе забезпечувати. Для жінок з вищого стану сфера освіти

була не скільки засобом заробітку, скільки можливістю самовираження. У 1866 р. дружині титулярного радника Е. Шевцовій було видано дозвіл на право приватної підготовки дітей до вступу в казенні навчальні заклади. Починаючи з 80-х років, у зв'язку з більшою доступністю жіночої освіти, професія вчителя стала доступною жінкам з малозабезпечених сімей. У 1881 р. дочка двірника О. Савицька, яка закінчила чернігівське жіноче училище першого розряду, стала викладати в училищі на Москалівці. Дружина двірника А. Мордарьєва по закінченні прогімназії отримала професію домашньої вчительки.

Приватні жіночі навчальні заклади, відповідного розряду, відкривалися і в повітах Харківської губернії. У 1867р. в Старобільську, дружиною лікаря Е. Бражнікова був організований пансіон зі ступенем повітового училища. Подібний заклад під керівництвом Копер діяв і в Лебедині [9, с. 46].

На 1901р. в Харкові було тільки три жіночих гімназії (Маріїнська, 2-я жіноча та Вознесенська), які були державними. Разом з тим в місті діяли: жіноча гімназія Н. Я. Грігорцевич, жіноча гімназія Д. Д. Пономарьової-Оболенської з підготовчим класом, пансіоном і педагогічними курсами, жіноча гімназія К. Л. Філіпс та жіноча гімназія Е. Н. Дашковської. У даних гімназіях навчалися як харків'янки, так і приїжджі дівчата. Так в гімназії Е. Н. Дашковської в 1893–1894 навчальному році навчалось 170 учениць, з яких 56 були іногородніми. Це було можливо, завдяки влаштованому пансіону. Навчання та проживання учениць було поставлено на високий рівень. За гарне ставлення до здоров'я і гігієни дівчат гімназія Д. Д. Пономарьової-Оболенської отримала в 1893 р. на Петербурзькій виставці суспільства "охорони народного здоров'я" срібну медаль. Для культурної та естетичної освіти в цій гімназії влаштовувалися літературні та музичні вечори, а до загальноосвітніх предметів були додані англійська мова, бухгалтерія, законодавство і гігієна.

До жіночих навчальних закладів з добре організованим навчальним процесом відносилася жіноча гімназія 1-го розряду з сьома класами А. Н. Ільяшева-Менчиц, перетворена у гімназію у 1904 р. із загальноосвітніх класів. За обсягом навчальна програма прирівнювалася до програм жіночих державних гімназій, але більше уваги приділялося географії, природознавству, фізіології та анатомії

людини; було збільшено кількість уроків з російської, французької та німецької мов за рахунок скорочень занять з класичних предметів [10, с. 695]. Поряд із загальноосвітніми класами, А. Н. Ільшєва–Мєнчиц відкрила професійну школу з навчальною майстернею. Школа складалася з курсів для підготовки майстринь. На заняттях дівчата отримували знання з усіх видів пошивних робіт, а також малювання, товарознавства, педагогіки, гігієни. Для учениць, що навчалися на ремісничому відділенні, крім знань по рукоділлю викладалася література, словесність, арифметика. Таким чином, гімназистки здобували освіту і майбутню професію.

Харків'янки доклали багато зусиль для розвитку сфери освіти в своєму місті. У 1902 з 46 приватних навчальних закладів 40 були власністю харків'янок. Це були жіночі, чоловічі, змішані початкові школи, гімназії, прогімназії, пансіони.

У суспільстві грамотності особлива увага приділялася духовному розвитку молоді. Завдяки ініціативі М. Д. Іванової-Раєвської в Харкові відкрилася художня школа зі спільним навчанням. У наступні роки їй був доручений проект створення в місті художньої ремісничої школи з класами альфрейного і малярського ремесла та ліплення. М. Д. Раєвська, зібравши інформацію про подібні закордонні школи і Петербурзьку декоративно-малярську школу, розробила положення для роботи харківської школи. В результаті спеціалізоване ремісниче навчання було доповнено кількома загальноосвітніми предметами, чого не було, наприклад, в Петербурзькій школі. І. Раєвській належить так само проект організації освітніх прогулянок для учнів. Такий підхід до навчання привів до різкого збільшення кількості бажаючих навчатися в цій школі. І через 8 років після відкриття школа прийняла в 6 разів більше учнів, ніж спочатку. У рік свого десятиріччя харківська декоративно-малювальна школа перетворилася на змішану і отримала назву художньо-ремісничої майстерні декоративного живопису. Після перемоги на XX конкурсі учнівських робіт з малювання, креслення і моделювання художньо-ремісничої майстерні декоративного живопису стала одним з провідних професійних навчальних закладів регіону.

Особливістю є приватна ініціатива самого суспільства, якій зобов'язані були своїм виникненням дві самі давні жіночі школи в

Харкові – Інститут шляхетних дівчат і училище для дівчат. Походження Інституту шляхетних дівчат пов'язане з діяльністю суспільства благодійності й особистістю видатного харківського суспільного діяча і популярного знавця малоросійського життя Григорія Федоровича Квітки.

Харківський інститут шляхетних дівчиць був заснований 29 квітня 1812р. На початку програма викладання в інституті була ширше, ніж надалі: читалися початки геометрії, з додатком до господарської архітектури, головні основи фізики й коротке накреслення природної історії. Викладання геометрії було припинено з 1830 р., фізики й природної історії з 1842 р. Натомість цих предметів посилені були заняття музикою, італійським співом і рукоділлям. У кожному класі курс навчання був дворічний. Викладання велося по правилам схваленим Міністерством народної освіти, а російська словесність, французька й німецька мови викладалися по записках викладачів. Випуски відбувалися через кожні два роки [11, с. 703]. Ті, що закінчували інститут одержували право з 1834 р. на звання домашніх наставниць. За статутом інституту, Рада його повинна була брати участь у подальшій долі бідних виховательок – піклуватися о присвоєнні їм вигідних мір у приватних будинках, про видачу їм гардероба й грошової допомоги при виході заміж і т. п.

Звертав на себе увагу значний відсоток дочок купців і почесних громадян, а також перевага дочок військових і цивільних чинів над дочками потомствених дворян.

Ще одним середнім жіночим навчальним закладом у Харкові було Єпархіальне училище. Думка про заснування в Харкові Єпархіального училища для дівчат духовного звання цілком належала Архієпископові Харківському Філаретові. Метою Харківського єпархіального училища була та ж, що й в інших аналогічних навчальних закладах – підготовка майбутніх дружин і матерів духовенства.

До початку 60-х років у Харкові не виявилось інших осередків жіночої освіти, крім інституту шляхетних дівчат, духовного училища й приватних пансіонів, які, звичайно, не могли задовольняти потреби місцевого населення. В 1860 р. була заснована Харківська Маріїнська (1-а) гімназія. 23 квітня 1856 р. пролунав перший заклик до діяльності на користь освіти руської жінки всіх верств населення [12, с. 704].

Із числа тих, хто закінчив курс багато хто зайняв місця начальниць, викладачок і класних наглядочок у різних навчальних закладах м. Харкова, Харківської і інших губерній. Багато хто з колишніх учениць закінчили медичні курси зі званням лікаря.

При євангелічно-лютеранській громаді виникла жіноча гімназія особливого типу, іменована Вознесенською. Незмінний приріст числа учнів починається з 1892 р., коли Вознесенська жіноча гімназія перестала бути німецькою. Одним із напрямків діяльності співробітницями товариства грамотності можна виділити організація народних читань і бібліотек.

Серед групи, допущеної директором народних училищ до проведення публічних читань у Богодухові, було дві вчительки богодухівської жіночої прогімназії – Лозинська і Десанс. Провідні члени товариства грамотності – Л. Є. Юхимович, Е. Ф. Брандт, Л. І. Можарова, С. Ф. Русова виступили ініціаторами створення бібліотек – читалень, сільських бібліотек. Будинок на користь першої міської читальні був пожертвований міщанкою Харкова [13, с. 261].

Професори Харківського університету брали активну участь у розвитку освіти в Харківському навчальному окрузі. Вони рецензували посібники і підручники для середніх та нижчих навчальних закладів, поповнювали бібліотечний фонд. В кінці жовтня 1865 р. М. Лавровський ініціював придбання кількох примірників книги П. Юркевича «Чтение о воспитании», праць німецькою мовою з педагогіки й дидактики. Педкурси одержували журнал «Учитель» – орган Міністерства народної освіти, книги з Санкт-Петербурга, «Ватиканское Евангелие» та інші. Закуплено було за пропозицією М. Лавровського процю «Богослужения, праздники и религиозные обряды наших нынешних евреев». Певно, він вважав за необхідне виховувати у слухачів релігійну та етнічну толерантність. Позитивні рецензії дав М. Лавровський на посібник В. Новаковського «Краткая русская грамматика» та «Изборник для уездных училищ». Їх можна було використовувати у навчальних закладах губернії, крім гімназій і університету. Схвалення від виконуючого обов'язки ординарного професора Є. І. Бейера одержала праця Дерюгіна (викладач Новгородського Аракчєєвського кадетського корпусу) «Задачи к курсу физики». А от книгу вчителя Спораква «Теоретическо-практическая геометрия» для жіночих гімназій та повітових училищ

він піддів різкій критиці і не рекомендував у якості посібника. Така активність не залишилася без уваги, і 24 грудня 1865 р. за проханням попечителя професорам, викладачам педкурсів, голові педагогічного комітету, завідувачому бібліотекою, вчителям гімназій, які брали участь у роботі курсів та іншим співробітникам було виділено доплату загальною сумою 2291 руб. 48,5 коп. [14].

Із 1859 року жінки отримали можливість відвідувати лекції в університетах, однак лише в якості вільних слухачів. Першою в 1861 році питання про допуск жіноцтва в статусі повноправних студенток в університети поставила домашня вчителька Людмила Ожигіна, яка звернулася з клопотанням до попечителя Харківського навчального округу Дмитра Левшина про вступ на медичний факультет Харківського університету [15, с. 83]. Однак вона вирішила стати студенткою. Рада Харківського університету «знаходить можливим дозволити особам жіночої статі слухати університетські лекції, на засадах вільних слухачів і студентів, так само особи жіночої статі можуть бути допущенні до випробувань на вчені ступені та звання» [16, с. 83].

Незважаючи на те, що чотири з шести рад університетів Російської імперії підтримали прагнення жінок отримувати вищу освіту про що заперечували представники Московського і Дерптського університетів наприкінці 1861 року жіноцтво не отримало право на навчання в університетах [17, с. 21]. Як пише в своїй статті О. О. Драч «З офіційної точки зору університети були однією зі сфер державної служби ... Професорські звання за табелем про ранги відповідали офіційним чинам, а студенти прирівнювалися якщо не до солдат, то до кадетів, що готувалися до одержання першого чину». [18].

Наприкінці 1860-х років у Харкові були відкриті безплатні курси для жінок. На цих курсах жінки отримали можливість вивчати такі предмети, як фізика, природничі науки, політекономія, історія, вища математика.

Через те, що жінки не отримали, в більшості випадків, можливості отримувати вищу освіту саме в Російській імперії, найбільш рішучі жінки відправились за кордон, до Цюрихського університету. Таке активне прагнення жінок, до отримання освіти викликало занепокоєння в уряді, яке було небезпідставним: у 1872

році вже 80 отримували вищу освіту, у якості вільних слухачок. Але слід зауважити, що тільки у 1871 році перша жінка, яка була російською підданою, була допущена до Цюріхської політехнічної школи на механічне відділення [19, с. 10]. В травні 1873 року було опубліковане урядове розпорядження, в якому зазначалося про обов'язкове повернення на батьківщину до 1 січня 1874 року всіх російських дівчат-студенток Цюріхського університету. Однак, через бажання жінок все-таки отримати вищу освіту, цей заборонений акт не завжди приймався до уваги.

Класичну освіту жінки все-таки мали можливість отримати і в Російській імперії, наприклад на Санкт-Петербурзьких, Московських, Київських жіночих курсах, однак технічну тільки за кордоном.

Весь цей час «жіноче питання» залишалось актуальним, і Харківська громадськість домоглася влаштування платних «публічних наукових лекцій» при університеті (історико-філологічний цикл), але згода від уряду так і не була надана, однак у січні 1904 року вже члени Харківського Товариства взаємодопомоги працюючих жінок вирішили відкрити Вищі жіночі курси, оскільки у 80-х роках ХІХ століття цей задум так і не був втілений в університетському центрі Слобожанщини [20, с. 22].

В жовтні 1905 року університети, нарешті, отримали бажану автономію, за яку вони боролися тривалий час. Це, в свою чергу, відобразилось на лібералізації по відношенню до жіночої вищої освіти. Бо одним із перших рішень університетських рад був дозвіл на прийом вільних слухачок. Першочерговості цього питання сприяли регіональні відділення «Спілки рівноправності жінок», і харківська в тому числі [21, с. 98]. На користь того, щоб жінки все-таки отримували бажану вищу освіту, активізувала свою діяльність і провідна організація губернського центра Харкова – «Товариство взаємодопомоги працюючих жінок». Члени цієї організації поставили собі за мету: «...надати можливість жінкам усіх станів, віросповідань та національностей доступ до всіх чоловічих вищих навчальних закладів країни, а також надати їм всі права та привілеї, якими користуються студенти чоловіки» [22, с. 22]. Однак відкрити у Харкові Вищі жіночі курси цій організації вдалося лише наприкінці 1907 року

Харківська громадськість не залишилась байдужою до проблем

першого міського вищого жіночого закладу, оскільки населення нашого краю завжди славилось своєю участю в заснуванні та в подальшій підтримці багатьох навчальних закладів. Відтепер щорічно 800 курсисток слухали лекції таких видатних вчених Харківського університету, як Д. І. Багалій, В. П. Бузескул, М. Ф. Сумцов та інших [23, с. 102].

За першої ж нагоди 3 червня 1912 року з'явився закон про вищу комерційну освіту [24, с. 141] і одразу ж представники місцевого комерційного світу, наприклад такі, як Харківське Товариство розповсюдження комерційних знань того ж року відкрили Вищі комерційні курси. В цьому навчальному закладі не існувало сурових обмежень, як у державному секторі, сюди отримали можливість вільно вступати жінки. Наприклад, у 1913/1914 навчальному році вищу освіту на цих курсах отримували 316 студентів, серед яких було 103 жінки. Таким чином, найбільш активна і прагматично налаштована частина харківської громадськості підтвердила своє цілком толерантне ставлення до питання так званої гендерної рівності, та й якщо навіть пріоритетною була комерційна вигода, зрештою важливим є все ж таки результат: те що жінки отримували диплом і, головне, право на його реалізацію [25, с. 23].

У 1916 році із проханням від харківської громадськості щодо вільного вступу жінок у Харківський технологічний інститут виступив професор Г. О. Бураков, і саме війна та пов'язані з нею втрати стали головними аргументами: країні не вистачало технічних спеціалістів і внаслідок відміни конкурсів до вузу вступали чоловіки «з вельми слабкою підготовкою», а з попереднього досвіду вже було відомо, що «корисний вплив змагання спостерігався завжди за умови допущення жінок у чоловічі навчальні заклади» [26, с. 23]. Однак, ігноруючи об'єктивні потреби військового часу, жінкам так і не було дозволено вступати до Харківського технологічного інституту. Але як було зазначено у відповіді: «Разом із тим, міністерство не зустріло б перепони щодо відкриття в місті Харкові вищих жіночих технічних курсів на основі закону від 1 липня 1914 року про приватні навчальні заклади, класи та курси Міністерства народної освіти в тому випадку, якщо б у названому місті утворилось відповідне товариство з метою заснування таких курсів...» [27, с. 23]. Проте активним діячам та ініціаторам вищої технічної освіти для жінок не довелось витратити

дорогоцінний час: правління вже існуючого Південно-Російського товариства технологів направило власне клопотання. Засновники використали увесь попередній досвід у подібних справах, навіть додали вже готовий «відзив, щоб уникнути зайвого листування, виграти час і скоріше отримати дозвіл на відкриття курсів» [28, с. 23]. Таким чином, прохання професора Г. О. Буракова було задоволено. Ці курси були відкриті в 1916 році, й наплив абітурієнток був величезний, причому не лише з Харківської губернії, а й з інших українських регіонів.

До 1917р. у Харкові функціонувало 3 суто жіночих і 2 змішаних заклади: Вищі жіночі курси Харківського Товариства взаємодопомоги працюючих жінок, приватні Вищі жіночі курси Н. І. Невіанд, Харківський жіночий політехнічний інститут, Харківський комерційний інститут для осіб обох статей Харківського купецького товариства, приватні Харківські вищі комерційні курси Чадова – тобто місто у цій освітній галузі виправдовувало своє значення як одного з провідних наукових та навчальних центрів Російської імперії [29, с. 23].

Таким чином, можна зробити висновок, що не зважаючи на величезні перешкоди, і з боку уряду, і з боку деяких громадських діячів, частини суспільства, які традиційно розглядали жінку лише в якості домогосподарки, жінкам вдалося досягнути виняткових успіхів на шляху до бажаної освіти та їх участі у суспільно-політичному житті Харківщини в другій половині XIX – початку XX століття.

Література

1. Алчевская Х. Д. Передуманное и пережитое: Дневники, письма, воспоминания / Х. Д. Алчевская. – Т. 2. – 982 с.
2. Абрамов Я. В. Наши воскресные школы. Их прошлое настоящее и будущее / Я. В. Абрамов. – СПб : тип. Меркушева, 1900. – 354 с.
3. Овцын Н. В. Развитие женского образования / Н. В. Овцын. – СПб, 1887. – С. 42.
4. Жебылев Н. Исторический очерк деятельности института благородных девиц за 100 лет его существования / Н. Жебылев. – Х., 1913. – С.149-150.
5. Авербух С. Обитель мудрых дев / С. Авербух. – К., 1995. – С. 12-13.
6. Коломієць Т. В. Харківське товариство поширення в народі грамотності (1869 – 1920 рр.) / Т. В. Коломієць. – Х., 1998. – 190 с.

7. Вороніна М. С. Гендерне рівноправ'я по-харківськи // Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. – Вип..2. – Х., 2007. – С. 20-25.
8. Драч О.О. Харківський університет і вища освіта жіноцтва (друга половина XIX – початок XX ст.) / О. О. Драч // Гілея : Збірник наукових праць. К., – 2013. – Вип. 68. – С. 29 – 36.
9. Ковальская Е. Н. Мои встречи с С. Л. Перовской / Е. Н. Ковальская // Былое. – 1921. – С. 118 – 128.
10. Багaley Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования / Д. И. Багaley. – Х., 1993. – Т.2. – 982 с.
11. Багaley Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования / Д. И. Багaley. – Х., 1993. – Т.2. – 982 с.
12. Там само.
13. Гришина З. В. Равноправие женщин (1905-1908гг.) / З. В. Гришина // Проблемы истории СССР. – 1974. – № 6. – С. 255 – 271.
14. Первое прибавление к № 24 «Циркуляра по Харьковскому учебному округу за 1865 год».
15. Смоляр Н. Минуте заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II половина XIX – початок XX ст.: Сторінки історії / Л. Смоляр. – Одеса : Астропринт, 1998. – 408 с.
16. Там само.
17. Вороніна М. С. Гендерне рівноправ'я по-харківськи // Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. – Вип..2. – Х., 2007. – С. 20-25.
18. Драч О.О. Харківський університет і вища освіта жіноцтва (друга половина XIX – початок XX ст.) / О. О. драч // Гілея : Збірник наукових праць. К., – 2013. – Вип. 68. – С. 29 – 36.
19. Овцын Н. В. Развитие женского образования / Н. В. Овцын. – СПб, 1887. – С. 42.
20. Вороніна М. С. Гендерне рівноправ'я по-харківськи // Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. – Вип..2. – Х., 2007. – С. 20-25.
21. Смоляр Н. Минуте заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II половина XIX – початок XX ст.: Сторінки історії / Л. Смоляр. – Одеса : Астропринт, 1998. – 408 с.
22. Вороніна М. С. Гендерне рівноправ'я по-харківськи // Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. – Вип..2. – Х., 2007. – С. 20-25.
23. Смоляр Н. Минуте заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II половина XIX – початок XX ст.: Сторінки історії / Л. Смоляр. – Одеса : Астропринт, 1998. – 408 с.
24. Иванов А. Е. Высшая школа в конце 19 – начале 20 века / А. Е. Иванов. – М., 1991. – 392 с.
25. Вороніна М. С. Гендерне рівноправ'я по-харківськи // Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. – Вип..2. – Х., 2007. – С. 20-25.
26. Там само.
27. Там само.

28. Там само.
29. Там само.

ВЛИЯНИЕ ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА НА РАЗВИТИЕ ЖЕНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ХАРЬКОВЩИНЕ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX - НАЧАЛО XX В.)

С. М. Кулиш

В статье с историко-педагогической точки зрения анализируется история основания многих учебных заведений различного уровня в Харьковском регионе и роль женщин в педагогической и просветительской деятельности на Слобожанщине конца XIX – начала XX ст.

Ключевые слова: среднее образование, высшее образование, гимназии, женские курсы, университеты, Министерство народного просвещения.

INFLUENCE OF KHARKOV UNIVERSITY ON DEVELOPMENT OF WOMAN EDUCATION ON KHARKIV REGION (SECOND HALF OF XIX - XX V. BEGAN)

S. M. Kulish

The article analyzes the history of the establishment of a great number of educational institutions of different levels in Kharkiv region as well as the role of women in the pedagogical and enlightener activity in Slobidska Ukraine at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century from the historico-pedagogical point of view.

Key words: secondary education, higher education, gymnasia, classes for women, universities, Ministry of Public Education.

Куліш С.М. – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна) vk@univer.kharkov.ua

Serhiy M. Kulish – PhD in historical sciences, associate professor V.N. Karazin Kharkiv National University vk@univer.kharkov.ua

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Є. А. Зеленов

Reviewer – a doctor of pedagogical sciences, professor E. A. Zelenov